

รายงานฉบับสมบูรณ์ (Final report)

โครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อฟื้นฟูการปลูก
และสร้างมูลค่าเพิ่มจากหวายและต๋าว
(Participatory Action Research for Restoration Planting
and Value-Enhancing of Rattan and Sugar Palm)

แผนงานวิจัย: แผนงานด้านทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม
และความหลากหลายทางชีวภาพ

โดย

จารุณี ภิฑุมวงศ์ และคณะ

สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง (องค์การมหาชน)
ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2556

รายงานฉบับสมบูรณ์

โครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อฟื้นฟูการปลูก
และสร้างมูลค่าเพิ่มหวายและตาว
(Participatory Action Research for Restoration Planting
and Value-Enhancing of Rattan and Sugar Palm)

แผนงานวิจัย: แผนงานด้านทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม
และความหลากหลายทางชีวภาพ

คณะผู้วิจัย

นางสาวจารุณี	ภิสุมวงศ์
นางสุพรรณิการ์	กล่อมจอหอ
นายชวลิต	นิมิตศิลป์

กันยายน 2556

กิตติกรรมประกาศ

ขอขอบคุณสถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง (องค์การมหาชน) ที่สนับสนุนทุนการวิจัย ขอขอบคุณเจ้าหน้าที่และเกษตรกรในพื้นที่โครงการขยายผลโครงการหลวงปางแดงใน โครงการขยายผลโครงการหลวงห้วยเป้า โครงการขยายผลโครงการหลวงโป่งคำ โครงการขยายผลโครงการหลวงแม่จริม และโครงการขยายผลโครงการหลวงถ้ำเวียงแก้ว ที่เอื้อเฟื้อสถานที่และให้ความร่วมมือและมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมวิจัยทุกขั้นตอนด้วยดีตลอดมา

กันยายน 2556

คณะผู้วิจัย

คณะผู้วิจัย

1. ชื่อหัวหน้าโครงการ หน่วยงานสังกัด ที่อยู่ หมายเลขโทรศัพท์ โทรสาร และ E-mail

ชื่อ-สกุล (ภาษาไทย) นางสาวจารุณี ปิลุมวงศ์
ชื่อ-สกุล (ภาษาอังกฤษ) Miss Jarunee Pilumwong
คุณวุฒิ วิทยาศาสตร์ดุขภักดิ์ (พีชไร)
ตำแหน่ง นักวิชาการ
หน่วยงาน สำนักวิจัย สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง (องค์การมหาชน)
ที่อยู่ 65 หมู่ 1 ต. สุเทพ อ. เมือง จ. เชียงใหม่ 50200
โทรศัพท์ 0-5332-8494-6 โทรสาร 0-5332-8494
E-mail jarunee@hrdi.or.th, jpilumwong@yahoo.com

2. ชื่อนักวิจัย หน่วยงานสังกัด ที่อยู่ หมายเลขโทรศัพท์ โทรสาร และ E-mail

ชื่อ-สกุล (ภาษาไทย) นางสุพรรณิการ์ กล่อมจอหอ
ชื่อ-สกุล (ภาษาอังกฤษ) Mrs. Supannika Klomjoho
คุณวุฒิ วิทยาศาสตร์ดุขภักดิ์ (พีชไร)
ตำแหน่ง นักวิจัย
หน่วยงาน สำนักวิจัย สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง (องค์การมหาชน)
ที่อยู่ 65 หมู่ 1 ต. สุเทพ อ. เมือง จ. เชียงใหม่ 50200
โทรศัพท์ 0-5332-8496 โทรสาร 0-5332-8494
E-mail supannikap@hrdi.or.th, supannika.punchana@gmail.com

3. ชื่อนักวิจัย หน่วยงานสังกัด ที่อยู่ หมายเลขโทรศัพท์ โทรสาร และ E-mail

ชื่อ-สกุล (ภาษาไทย) นายชวลิต นิมิตรศิลป์
ชื่อ-สกุล (ภาษาอังกฤษ) Mr. Chawalit Nimitsin
คุณวุฒิ วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต (ชีววิทยา)
ตำแหน่ง นักวิจัย
หน่วยงาน สำนักวิจัย สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง (องค์การมหาชน)
ที่อยู่ 65 หมู่ 1 ต. สุเทพ อ. เมือง จ. เชียงใหม่ 50200
โทรศัพท์ 0-5332-8496 โทรสาร 0-5332-8494
E-mail aj-aggie@hotmail.com

บทสรุปสำหรับผู้บริหาร

1. บทนำ

หวาย (Rattan) และตาลหรือลูกชิด (Sugar palm) เป็นพืชท้องถิ่นตระกูลปาล์มที่สามารถปลูกร่วมกับป่า โดยผลผลิตของพืชดังกล่าวเป็นแหล่งรายได้ที่สำคัญของชุมชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ป่าและพื้นที่ใกล้เคียง เนื่องจากสามารถใช้ประโยชน์ในการบริโภค และใช้สอยอื่นๆ ได้หลากหลาย ทั้งนี้เพราะเฟอร์นิเจอร์ที่ทำด้วยหวายจะมีลักษณะเฉพาะตัว คือ มีความหยุ่นตัว สามารถดัดแปลงให้เป็นรูปร่างต่างๆ ได้ง่าย อีกทั้งยังมีน้ำหนักเบาและสามารถเคลื่อนย้ายได้สะดวก ปัจจุบันพืชทั้งสองชนิดในสภาพธรรมชาติ มีปริมาณลดลง มีแนวโน้มเสี่ยงต่อการสูญพันธุ์ เพราะป่าถูกทำลาย ตลอดจนการลักลอบตัดฟันจากป่าอย่างต่อเนื่อง โดยไม่มีการปลูกทดแทน ซึ่งหวายและตาลเป็นพืชที่มีระยะการเจริญเติบโตยาวนานมากกว่า 10 ปี ทำให้ไม่สามารถเจริญเติบโตได้ทัน ส่งผลให้ประเทศไทยต้องนำเข้าเส้นหวายจากต่างประเทศ เพื่อใช้เป็นวัตถุดิบสำหรับการทำเฟอร์นิเจอร์ส่งออก

ดังนั้นจึงควรให้ความสำคัญและเร่งฟื้นฟูการปลูกหวายและตาลให้มีปริมาณเพียงพอต่อความต้องการใช้ประโยชน์ในประเทศ และลดการนำเข้า เนื่องจากหวายและตาลเป็นพืชที่มีศักยภาพในการสร้างมูลค่าเพิ่ม สามารถพัฒนาต่อยอดให้เกิดประโยชน์ด้านเศรษฐกิจ เป็นการเพิ่มรายได้ให้กับชุมชน และเป็นการรักษาความหลากหลายทางพันธุกรรมของพืชดังกล่าวให้คงอยู่ต่อไปได้อย่างยั่งยืน

2. วัตถุประสงค์และขอบเขตการดำเนินงาน

- 2.1 เพื่อรวบรวมความหลากหลายของหวายจากแหล่งต่างๆ ของชุมชนบนพื้นที่สูง
- 2.2 เพื่อศึกษาและพัฒนาการเกษตรกรรมที่เหมาะสมสำหรับการปลูกและขยายพันธุ์หวายบนพื้นที่สูง
- 2.3 เพื่อศึกษาและพัฒนาต่อยอดภูมิปัญญาท้องถิ่นจากหวายและตาลด้านการแปรรูปและสร้างมูลค่าเพิ่ม
- 2.4 เพื่อฟื้นฟูการปลูกและอนุรักษ์พืชท้องถิ่นหวายและตาล โดยมีการจัดการที่เหมาะสม สะอาด และยั่งยืน

3. ผลการดำเนินงาน (ผลผลิตและผลลัพธ์)

3.1 การสำรวจและรวบรวมความหลากหลายของชนิดหวายที่มีอยู่ในชุมชนและจากแหล่งอื่นๆ

จัดทำแปลงรวบรวมความหลากหลายของหวายจากแหล่งต่างๆ พื้นที่ 1 ไร่ ในพื้นที่บ้านโป่งคำ ประกอบด้วยหวาย 9 ชนิด (ระยะปลูก 4x4 เมตร) ได้แก่ หวายหนามขาว หรือหวายน้ำข้าว หวายขม หวายหยวก (*Calamus floribundus* Griff.) (2) หวายฝาด หรือหวายปูน (*Daemonorops tabacina* Becc.) (3) หวายไส้ไก่ (หวายขม หวายน้ำ หวายไร่) (*C. kerrianus* Becc.) (4) หวายหนามรอบ (*C. thawaitesii* var. *canarus* Becc.) (5) หวายหลวง (*C. spp.*) (6) หวายหอม (*C. pandanosmus* Furtado) (7) หวายหนามเกี้ยว (*C. spp.*) (8) หวายหมี (*C. spp.*) และ (9) หวายดง

3.2 การศึกษาวิธีการปลูกและการจัดการที่เหมาะสมสำหรับการปลูกหวายตัดหน่อและหวายใช้เส้น

(1) หวายตัดหน่อ : การปลูกหวายเพื่อตัดหน่อเป็นหลัก ส่วนใหญ่นิยมปลูกในที่โล่งกลางแจ้ง และไม่ต้องการต้นไม้อิงอาศัย เช่น หวายหนามขาว หวายดง โดยระยะปลูกที่เหมาะสมเพื่อให้ได้ผลผลิตต่อไร่สูงโดยใช้พื้นที่ให้เป็นประโยชน์เต็มที่จะใช้ระยะปลูก 0.75x1.5 เมตร แต่ต้องมีการตัดแต่งใบและยอดหวายอยู่เสมอ เพื่อให้สะดวกต่อการเก็บเกี่ยว โดยปกติหวายตัดหน่อจะสามารถให้ผลผลิตภายในเวลา 2 ปี (เฉลี่ย 3-10 ลำ/กอ) หลังจากหวายแตกกอ ต้องตัดลำหวายต้นแรกไปใช้ประโยชน์ เพื่อกระตุ้นให้เกิดการแตกหน่อใหม่ และขยายขนาดกอให้ใหญ่ขึ้น โดยผลผลิตต่อกอจะคงที่เมื่ออายุประมาณ 8 ปี สำหรับการตัดหน่อควรตัดให้เหนือข้อตาบริเวณโคนต้น 1 ข้อ (สูงจากระดับดิน 1-2 นิ้ว) เพื่อป้องกันไม่ให้บริเวณที่ถูกตัดเน่าและสามารถแตกตาใหม่ได้เร็วขึ้น นอกจากนี้ควรเลือกต้นหวายที่กำลังแทงยอดอ่อนยาวไม่เกิน 30 เซนติเมตร เพราะจะได้ส่วนอ่อนที่สามารถบริโภคได้มาก

(2) หวายใช้เส้น : การปลูกหวายที่ใช้ลำส่วนใหญ่ต้องมีไม้อิงอาศัย เพราะถ้าปล่อยให้เลื้อยตามดิน จะเจริญเติบโตช้าและจัดการยาก โดยทั่วไปจะต้องการรมเงาพอสมควร ดังนั้นจึงเหมาะกับการปลูกร่วมกับป่าอายุที่เหมาะสมต่อการเก็บเกี่ยวลำหวายไปใช้ประโยชน์คือ 7-10 ปี โดยจะได้เส้นหวายยาวประมาณ 10-15 เมตร จำนวนลำหวายที่เหมาะสมต่อต้นไม้อิงอาศัย 1 ต้นนั้น ถ้าเป็นหวายขนาดเล็กไม่เกิน 10 ลำ ส่วนหวายขนาดใหญ่ไม่เกิน 2 ลำ หน่อที่เกินจากนั้นควรตัดออกเพื่อบริโภค

3.3 การศึกษาและพัฒนาวิธีการแปรรูปและสร้างมูลค่าเพิ่มหวายและตัวร่วมกับชุมชน

(1) การสำรวจและรวบรวมข้อมูลรูปแบบผลิตภัณฑ์และชนิดหวายที่เหมาะสมตามความต้องการตลาด โดยการสำรวจร้านค้าในจังหวัดเชียงใหม่ แพร่ และน่าน พบว่ารูปแบบของผลิตภัณฑ์หวายสามารถจำแนกออกเป็น 3 ลักษณะ ประกอบด้วย ผลิตภัณฑ์เครื่องเรือน เช่น เก้าอี้ ชุดรับแขก โต๊ะ เตียงนอน ชั้นวางของ ฉากกั้นบังตา ซึ่งช้าและเปลืองเนื้อไม้ ผลิตภัณฑ์เครื่องมือเครื่องใช้ เช่น ตะกร้า บั้งก็๋ เซ่ง ค้ำไม้กวาด ลอบดักปลา กระบุง โตกกับข้าว กระเป๋า หมวก และ ผลิตภัณฑ์อื่นๆ เช่น โคมไฟ ตะกร้อ และหวายสานประดับ ใช้ประดิษฐ์รูปแบบต่างๆ ในการตกแต่งบ้านเรือน หวายที่นิยมสำหรับทำโครงสร้าง มี 5 ชนิด ได้แก่ หวายข้อดำ (*Calamus manan*) หวายน้ำผึ้ง (*C. spp.*) หวายโป่ง (*C. latifolius*) หวายซี่เสี้ยน (*C. rudentum*) และหวายกำพวน (*C. longisetus*) หวายที่นิยมใช้สำหรับจักสานหรือตกแต่ง มี 7 ชนิด ได้แก่ หวายตะค้าทอง (*C. caesius*) หวายตะค้าน้ำ (*C. spp.*) หวายซี่ผึ้งหรือหวายกาหนูน (*C. blumei*) หวายหอม (*C. spp.*) หวายซ่า (*C. spp.*) หวายซี่เหว (*C. densiflorus*) และหวายดง (*C. spp.*)

(2) สนับสนุนกลุ่มวิสาหกิจชุมชนผู้ปลูกและแปรรูปหวายบ้านตอง โครงการขยายผลโครงการหลวงแม่จริม (สมาชิก 14 ราย) แปรรูปหวายตัดหน่อเป็นหวายแช่น้ำเกลือบรรจุขวดและหวายพร้อมปรุง สำหรับพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์โอท็อป

(3) จัดอบรมเชิงปฏิบัติการเกี่ยวกับการแปรรูปตัว (ลูกขีด) ในน้ำเชื่อมบรรจุถุงและขวด ให้กับกลุ่มสมาชิกบ้านน้ำพัน โครงการขยายผลโครงการหลวงถ้ำเงียงแก จำนวน 20 ราย

3.4 การฟื้นฟูการปลูกหวายและตำในพื้นที่เกษตรและป่าธรรมชาติ

(1) สำรวจพื้นที่และจับพิกัดขอบเขตพื้นที่แปลงของเกษตรกรในพื้นที่โครงการขยายผลฯ แม่จริม 11 ราย และโป่งคำ 5 ราย พื้นที่รวม 22 ไร่ และสนับสนุนกล้าพันธุ์หวายผาดให้กับกลุ่มสมาชิก จำนวน 2,500 กล้า

(2) สนับสนุนกล้าพันธุ์หวายแก่เกษตรกรในพื้นที่โครงการขยายผลโครงการหลวง 3 แห่ง (โป่งคำ แม่จริม และบ่อเกลือ) และพื้นที่โครงการขยายผลฯ เพื่อแก้ปัญหาพื้นที่ปลูกฝิ่น 10 แห่ง รวม 11,600 ต้น และกล้าพันธุ์ตำสำหรับปลูกฟื้นฟูในป่าธรรมชาติ จำนวน 3,000 ต้น เพื่อใช้เป็นแหล่งอาหารและรายได้ของชุมชนต่อไป

(3) จัดอบรมเชิงปฏิบัติการเพาะขยายพันธุ์ตำแก่เกษตรกรบ้านน้ำพัน โครงการขยายผลฯ ถ้ำเวียงแก้ว จำนวน 20 ราย ซึ่งชุมชนได้ร่วมกันสร้างโรงเรือนเพาะชำสำหรับเพาะขยายพันธุ์ตำ สำหรับใช้ปลูกฟื้นฟูในป่ารอบชุมชน และจำหน่ายกล้าพันธุ์ตำเพื่อเสริมรายได้ให้กับครัวเรือน

4. สรุปผลและการนำไปใช้ประโยชน์

4.1 เกษตรกรสามารถนำความรู้การเพาะขยายพันธุ์หวายและตำไปปฏิบัติได้ด้วยตนเอง นำไปสู่การผลิตกล้าไม้เพื่อจำหน่ายสร้างรายได้เสริมแก่ครัวเรือน

4.2 มีการรวมกลุ่มวิสาหกิจชุมชนผู้ปลูกและแปรรูปหวายบ้านตอง อ. แม่จริม จ. น่าน แปรรูปหวายเป็นหวายแช่น้ำเกลือบรรจุขวดและหวายพร้อมปรุงพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์โอท็อปนำไปสู่การสร้างรายได้เสริมแก่ครัวเรือนสมาชิก

4.3 เกษตรกรตระหนักถึงความสำคัญของหวายและขยายพื้นที่การปลูกหวายในท้องถิ่นเพิ่มขึ้น

สารบัญ

กิตติกรรมประกาศ	ก
คณะผู้วิจัย	ข
บทสรุปสำหรับผู้บริหาร	ค
บทคัดย่อ	ฉ
บทที่ 1 บทนำ	1
บทที่ 2 ตรวจเอกสาร	
บทที่ 3 วิธีการศึกษาวิจัย	
บทที่ 4 ผลการวิจัย	
บทที่ 5 วิเคราะห์ผลการวิจัย	
บทที่ 6 สรุปผลการวิจัย	
เอกสารอ้างอิง	
ภาคผนวก	

